

פרשת וארא, מועדון דורות, פרשת שבוע, אקטואליות, ד"ר חזות גבריאל

כינוייו של הקב"ה, מקורות

1. שמות פרק ה

(כב) וַיִּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְקֹזֵק וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לָמָּה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי :

(כג) וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל־פְּרַעֲהַ לְדַבֵּר בְּשִׁמּוֹךְ הַרְעָה לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמּוֹד :

2. שמות פרק ו

(א) וַיֹּאמֶר יְקֹזֵק אֶל־מֹשֶׁה עֲתָה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפְרַעֲהַ כִּי בִיד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם וּבִיד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרֶצוֹ : ס

3. פרשת וארא

(ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְקֹזֵק :

(ג) וַאֲרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשְׁמֵי יְקֹזֵק לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם :

(ד) וְגַם הַקְּמֵתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּם לְתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרִיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָּהּ :

(ה) וְגַם אֲנִי שְׁמַעְתִּי אֶת־נְאֻמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבֹדִים אִתְּם וְאָזְכַּר אֶת־בְּרִיתִי :

(ו) לָכֵן אֶמְרָ לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְקֹזֵק וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדֹתָם וְנִאֲלַתִּי אֶתְכֶם בְּזָרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים :

(ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְקֹזֵק אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מִצְרַיִם :

(ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדִי לְתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב וְנִתַּתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי יְקֹזֵק :

(ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקְצָר רֹיחַ וּמַעֲבֹדָה קָשָׁה : פ

4. רש"ר הירש שמות פרק ו

(ב) **אני ה'**. מלה קצרה זו, תשובה היא על ייאושו של משה. כבר בפסוק הקודם נענה בדברי נוחם כלליים, ועתה יורחב ויפורט עניינם :

אלהים - הוא האל הנסתר, הפועל בעולם הנגלה ("אלה" - עי' פי' בראשית א, א). הוא שהניע את כל אשר אירע עד כה בהסתר. הייאוש, הלעג, העוני והיגון נבעו מהמצב ומהתנאים הטבעיים, אשר ה' הניחם להתפתח. תוצאה הם של שחיתות מצרים ועוצמתה, מחולשת ישראל וחוסר אוניו. אולם מעתה "אני ה'": המהווה חדשות; המגשים רצונו ביקום ללא תלות בתנאים הקיימים, יתירה מזו, בניגוד גמור להם. עם רגע זה יקום עולם חדש בחיק האנושות; עולם שאינו תלוי באותם התנאים אשר קבעו עד הנה את התופעות שבדברי ימי העולם.

(ג) והתגלות חדשה זו של האלהים, כבר מראשית ההתחלה של ההיסטוריה הישראלית הוכנה; כל מהלכיה הביאו לרגע זה. ה' כבר הייתי, כאשר עדיין נגליתי אל - אברהם אל - יצחק ואל - יעקב רק באל שדי, וכאשר לא נודעתי להם: טרם נודעה להם, על פי נסיון חייהם, דרך הנהגתי העתידה כה'. תמהים אתם, כיצד זה רק הורעו התנאים, כיצד זה אף שליחותך רק הובילה רוע מצבכם לשיא חומרתו - כלום אינכם רואים, כי כל קורותיכם עד כה השתלשלו בדרך נוטה מטה? אברהם, נשיא אלהים (בראשית כג, ו) בקרב העמים מזה - ויעקב, עבד עמל מיסכן, אשר "באשה עבד ובאשה שמר" (ראה הושע יב, יג) מזה. יכול הייתי להובילכם בדרך, אשר היא עולה מעלה: תחת תיתי לאברהם בן בשנתו המאה, אקים לו משפחה בהיותו בן שבעים, וזרעו יפרח ויהיה לעם בתנאי רווחה ואושר על אדמת המכורה. אולם אז, לא היה עם זה עם ה' - העם, בו יתגלה אלהים כה'. ואז לא היה עם זה שונה מיתר העמים: שורשיו היו, כשורשיהם, נעוצים רק בממשי ובנגלה. עומד היה על קרקע החומר; עוצמה וגדולה יבקש למצוא בעוצמה חומרית

ובגדולה חומרית; ורוח ישאף ומוסר יחפוץ רק במידה והחומר פינה לכך מקום, יפיק מכך תועלת. אולם הנהגת עם זה - ניגוד גמור היא לכל אלה. ה', ומילוי רצונו בחירות מוסרית, הם קרקע קיומו, ורק מתוכם ולמענם יהיו לו אחיזה ומעמד ארציים. הרי אבדה לו לעולם הידיעה על אלוה בן חורין כל - יכול ועל אדם, שחירותו מאלוה זה יונקת; ובני אדם ועמים כבר שקעו אף הם, במעשה ובמחשבה, בתלותו של החומר (השווה פ"י לעיל ג, יד). הופעתו של עם - אברהם יעורר מחדש את תודעת החירות, וישחרר את האנושות מכבילותה ולכן חייב עם זה להתחיל ממקום, בו נעצרו עמים אחרים. חייב היה להיות "מושלך ארצה בגועל נפשו" (ראה יחזקאל טז, ה), בייאוש מעצמו, "מתבוסס בדמו", ולקום ולהיכון לעם אך ורק על ידי קריאה - יצירה של ה'. עצם קיומו של עם זה יבשר לעמים: "אני ה'".

(ד) בהיותי ה', יכול הייתי מיד להקים מהם ומבניהם גרעין לאומה, חפשי ועצמאי; תחת זאת הקמתי את - בריתי אתם לתת להם ארץ, אשר כל ימי חייהם רק גרו בה כגרים.

(ה) וגם כאשר ניתכה פורענות בל - תתואר על צאצאיהם ואיימה לכולתם, זכרתי היטב את - בריתי; יתר על כן, רק למען קיומה היתה סיבה מאתי לתת לכל אלה לקרות.

"ארבע לשונות של גאולה" הם; ארבע פנים למעשה הגאולה, ובירורם נחוץ להבנת כל המתואר להלן. "והוצאתי", "והצלתני" "וגאלתי" - שלבים הם בשיחרור מן הגלות הנוכחית. "ולקחתי": הוא הייעוד אשר יקבע להם, עצם תכלית הכל.

שלושה פנים לגלות: "סבלות", "עבדות" והעדר "גואל" (לפי שתיבת "וגאלתי" באה ללא השלמה מתארת): הזקיקות לגאולה. בברית בין הבתרים תוארה גלות זו לאברהם כגרות, עבדות, עינוי (ע"י פ"י בראשית טו, ט - כא). ושלושת האופנים הללו אכן נתקיימו. "עינוי": הייסורים, דילדול החיים וביטול חדותם - נתגשם ב"סבלות" מצרים, שהוטלו עליהם מתוך קשיחות ספוגת לעג. יכול אדם להיות "עבד", מבלי שיהיה עליו עול סבלות, ויש העמוס סבלות, אבל איננו עבד. "עבדות": שלילת החירות - נתגשמה ב"עבדות מצרים", במעמד העבדות, שהטילה עליהם מצרים. "גרות" - נתגשמה בחסרון ה"גואל", כי זהו טיבו של מעמד ה"גר". וכן יוגדר הגר אחר כך בחוק: "אין - לאיש גאול" (במדבר ה, ח). ה"גואל" הוא קרוב המשפחה, הרואה בצרת שאר בשרו את צרתו הוא ומתייבב לימינו. ואילו הגר - במדינה רגילה - אין לו מצד עצמו תומך וסועד.

והצלתני וגו'. "נצל" - כמו "נשל", בהוראה מוגברת ("ונשל הברזל מן העץ" - דברים יט, ה). "הציל": לגרום לחילוץ של דבר, המוחזק נטול - רצון, ככלי או כמכשיר בידי מישהו. המצרים הניחו קורות על צווארכם, אינכם יכולים להיחלץ מהם - כן יהי, וכן יודע: סבלות, אשר לא תיחלצו מהם בכוחכם אתם - אנוכי הוא אשר יוציאכם מהם. מצרים מחזיקה בכך כחפץ נטול - רצון - אנוכי אכה על זרועה, והרפה תרפה מכם

וגאלתי. אין לכם במצרים נפש קרובה, שתחוש את עצמה נפגעת מההתעללויות שהיו מנת חלקכם. אנוכי אקום אפוא כקרובכם. בי פוגעים כל אימת שנוגעים באחד מבני לרעה. בי תשובו ותמצאו צדק ועצמאות. בעוד ש"הציל" הוראתו היא: למלט אדם מסכנה המאיימת עליו, הרי "גאל" פירושו: לחלץ אדם מחורבן שכבר נפתח עליו.

(ז) **ולקחתי.** משתהיו זקופים, חפשיים וחדורי תודעת זכויות האדם, אקח אתכם לי לעם. רק תשתחררו, ולי לעם תהיו. לי לעם, ללא ארץ, ללא קרקע, רק בי:

לי לעם. צירוף קצר זה מבטא בפעם הראשונה את כל ייעודו העתידי של ישראל, ובו טמון השוני המבדיל את היהדות, היחידה במינה בהחלט, מכל הדומה לה. בלתי - מתאים לחלוטין הוא כינוייה כ"דת יהודית", ואך חוסר - מחשבה להגדירה כ"דת", לסווגה עם יתר הדתות ולתמוה אחר כך, אם תוכנה של "דת" זו כולל דברים כה רבים החורגים ממסגרת מקובלת של "דתות". לי - לה' - לעם! בכך כבר אמור, שהיהדות, זו אשר ה' ייסדה, לעולם אינה "דת". אמת, בתוך היהדות מצוי גם יסוד זה, שמכנים אותו בכל מקום כדת, אבל המושג "יהדות" רחב ושונה הוא לאין ערוך. ב"דתות" אין לו לאלהים כי אם היכלות, כנסיות, כיתות כהונה, קהילות וכדומה. ואילו העמים מול מלכים ושלטונות יעמודו, וביסוד קיומם - המושג של המדינה, ולא של הדת והאל. אולם כאן, לא כנסייה ייסד ה', כי אם עם; חיי עם שלמים יעוצבו על ידו. ישראל יהיה עמו, ולא רק קהל מאמיניו.

מה שונים דרכי לשון הקודש בבחירת הביטויים המתאימים למושגים: עם, ומשלימו: מלך. בשפה הגרמנית אין המלך אלא בעל היכולת והשלטון; והעם: ההולכים אחריו, החייבים לשמוע בקולו. ובכן, העם אינו קיים אלא למען המלך, ובלי "מלך" אינו "עם". לא כן בשפתנו הקדושה. עצם המושג "עם" אינו מותנה ביחס כלשהו ליישות עליונה אשר ממעל לו, או ממנו וחוצה, אלא הוא מושג, תחום כולו לעצמו, המעמיד ריבוי של אנשים אך ורק על היחס שביניהם לבין עצמם ("עם" קרוב ל"עם" משורש "עמם").